(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

२१३ सर्वोच्च न्यायालय अहवाल (१) एस. सी. आर.

डॉ. वाय. एस. परमार

वि.

श्री. हिरा सिंग पॉल आणि अन्य एक .

(न्या. वेंकटरामा अय्यर, न्या. गजेंद्रगडकर आणि न्या. ए. के. सरकार)

निवडणूक - भ्रष्ट प्रथा - सरकारी नोकराची मदत घेणे - उमेदवार मतदान प्रतिनिधी म्हणून व्यक्तीची नेमणूक निवड करतो . शासकीय नोकर असल्याचे माहित नसणे - गुन्हेगारी वृत्ती , जर आवश्यक घटक - लोकप्रतिनिधी अधिनियम (१९५१ चा ४३) , कलम ४६ आणि कलम १२३(७).

अपीलकर्ता, जे लोकसभेच्या निवडणुकीसाठी उभे होते, त्यांनी मतदान प्रतिनिधींच्या नियुक्तीसाठी मोठ्या संख्येने कोऱ्या फॉर्मवर स्वाक्षरी केली आणि ते कल्याण सिंग यांच्याकडे दिले. एका विशिष्ट मतदान केंद्राचे नाव टाकल्यानंतर, कल्याण सिंग यांनी तीन फॉर्म कश्मिरा सिंग यांना दिले. कश्मिरा सिंग यांनी या तीनपैकी एका फॉर्ममध्ये मतदान प्रतिनिधी म्हणून अमरसिंग यांचे नाव भरले आणि अमर सिंग यांना दिले. त्यांनी फॉर्मवर रीतसर सही करून , मतदान केंद्राच्या पीठासीन अधिकाऱ्यांसमोर

ते दाखल केले आणि अपीलकर्त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम केले. अमरसिंग सशस्त्र दलाचे सदस्य होते पण हि वस्तुस्थिती अपीलकर्ता किंवा कश्मिरा सिंग किंवा कल्याण सिंग यांना माहित नव्हती . मतदानानंतर अपीलकर्ता निवडून आल्याचे घोषित करण्यात आले. परंतु दाखल केलेल्या निवडणूक याचिकेवर, त्यांनी शासनाच्या सेवेत असलेल्या व्यक्तींची मदत मिळविण्याची भ्रष्ट प्रथा केल्याच्या कारणावरून, त्यांची निवड रद्द करण्यात आली. अपीलकर्त्याने असा युक्तिवाद केला कि, अमरसिंग यांची अपीलकर्त्याचा प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती केलेली नव्हती कारण अपीलकर्त्याने किंवा त्यांच्या मतदान प्रतिनिधीने हि नियुक्ती केलेली नव्हती आणि त्यामुळे अपीलकर्त्याला भ्रष्ट प्रथेसाठी दोषी ठरवले जाऊ शकत नाही. त्यांना हे माहित नव्हते कि अमरसिंग हे शासनाच्या सेवेत होते आणि परिणामी त्यांच्याकडे आवश्यक अपराधी वृत्ती नव्हती .

असा निर्णय दिला की, अपीलकर्त्याने नियुक्ती फॉर्मवर वैयक्तिकरित्या स्वाक्षरी करून अमरसिंग यांची मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती केली. अपीलकर्त्याने स्वाक्षरी केल्यानंतर , मतदान प्रतिनिधींचे नाव दुसऱ्या व्यक्तीने फॉर्ममध्ये लिहिले होते, हि वस्तुस्थिती दुसऱ्या व्यक्तीने नियुक्ती केली असे ठरत नाही.

पुढे असा निर्णय दिला की, अपीलकर्ता भ्रष्ट प्रथेसाठी दोषी होता कारण त्यांनी अमरसिंग यांना, त्यांच्या मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले होते आणि अमरसिंग यांनी अपीलकर्त्याच्या निवडणुकीच्या संभाव्यतेला पुढे नेण्यासाठी मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम केले . कलम १२३(७) स्पष्टीकरण २ अंतर्गत एक गृहीतक उद्भवते की

अपीलकर्त्याने, निवडणुकीच्या संभाव्यतेसाठी अमरसिंग यांची मदत मिळवली, याची पर्वा न करता अशी मदत मिळविण्याचा त्यांचा हेतू होता की नव्हता . ज्या व्यक्तीची मदत त्यांनी घेतली होती ती व्यक्ती शासनाच्या सेवेत आहे की नाही हे अपीलकर्त्याचे ज्ञान अप्रासंगिक होते. अपराधी वृत्ती हा भ्रष्ट प्रथेचा आवश्यक घटक नव्हता .

<u>दिवाणी अपील अधिकार क्षेत्र</u> **:** १९५८ चे दिवाणी अपील क्रमांक ४१०

सिमला येथील हिमाचल प्रदेशच्या न्यायिक आयुक्त न्यायालयाने ३१ जुलै १९५८ रोजी १९५८ चे पहिले किरकोळ अपील क्रमांक २ मध्ये दिलेल्या न्यायनिर्णय व आदेशाविरुद्ध विशेष अनुमतीद्वारे अपील.

के. एल. मिश्रा, यु. पी. राज्याचे महाधिवक्ता आणि अपीलकर्त्यासाठी एस. एस.शुक्ला .

उत्तरवादी क्र. १ यांच्यासाठी अचरू राम आणि गणपत राय,

१७ ऑक्टोबर १९५८ . न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्या. सरकार यांनी पारित केला.

हे अपील उत्तरवादी क्रमांक १. हिरा सिंग पॉल यांनी दाखल केलेल्या निवडणूक याचिकेतून उद्भवले आहे, ज्यांना आम्ही यानंतर उत्तरवादी म्हणून संबोधू. या अपिलाचा दुसरा उत्तरवादी निवडणूक आयोग आहे, परंतु ते शक्यतो दिसले नाही कारण त्यांना अपीलाच्या निकालात स्वारस्य नाही , ज्यात त्याविरोधात कोणताही दावा नाही. त्यात एकच प्रश्न अंतर्भूत आहे तो असा की अपीलकर्ता भ्रष्ट कृत्यासाठी दोषी होता का, ज्याचा

तपशील, लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम , १९५१ च्या कलम १२३ (७) च्या अर्थानुसार नंतर निश्चित केला जाईल.

१९५७ च्या लोकसभा निवडणुकीत, हिमाचल - प्रदेशातील महासू दुहेरी सदस्य मतदारसंघातून निवडणूक लढविण्यासाठी दहा उमेदवारांनी त्यांचे उमेदवारी अर्ज दाखल केले. या मतदारसंघातील दोन जागांपैकी एक जागा अनुसूचित जातीच्या उमेदवारासाठी राखीव होती. दोन पैकी उमेदवारांनी स्पर्धेतून माघार घेतली आणि उर्वरित आठ जण मतदानाला गेले. या आठ जणांमध्ये अपीलकर्ता, उत्तरवादी आणि एक नेक राम यांचा समावेश होता. राखीव जागेवर नेक राम यांना आणि अपीलार्थी यांना सर्वसाधारण जागेवर निवडून आणण्यात आले. उत्तरवादीने पुढची सर्वात जास्त मते अपीलकर्त्यास दिली.

निकाल जाहीर झाल्यानंतर उत्तरवादीने ३ ऑगस्ट १९५७ रोजी निवडणूक याचिका दाखल केली, ज्यात त्यांनी अपीलकर्त्याने विविध भ्रष्टाचार केल्याच्या कारणास्तव त्यांच्या निवडीच्या वैधतेला आव्हान दिले. निवडणूक न्यायाधिकरणाने याचिकेत आरोप केलेल्या विविध भ्रष्टाचाराच्या संदर्भात १८ मुद्दे तयार केले, परंतु उत्तरवादीविरुद्ध मुद्दे क्रमांक ८ (१), ८ (२) आणि ११ वगळता सर्व मुद्द्यांची उत्तरे दिली. मुद्दा क्रमांक ८ (१) ने प्रश्न उपस्थित केला की एक अमर सिंग,जो भारत संघराज्याच्या सशस्त्र दलाचे सदस्य असल्याचे म्हटले जाते आणि त्यांनी अपीलकर्त्यासाठी काम आणि प्रचार केला का ? मुद्दा क्रमांक ८(२) असा होता कि , अमर सिंह यांना अपीलकर्त्याने त्यांना मतदान निवडणूक

म्हणून नियुक्त केले होते का ? मुद्दा क्रमांक ११ खालीलप्रमाणे होता :

जर (८) ते १० प्रतिनिधी पैकी एक किंवा अधिक मुद्दे होकारार्थी ठरविण्यात आले असतील किंवा ठरले असतील तर उत्तरवादी क्रमांक १ ने आपल्या निवडीच्या संभाव्यतेसाठी वरील मुद्द्यांनुसार निर्दिष्ट केलेल्या सरकारी नोकरांची मदत स्वत:हून, त्याच्या प्रतिनिधीकडून आणि त्याच्या समर्थकांकडून मिळवली, प्राप्त केली किंवा प्रोत्साहित केली किंवा मिळविण्याचा, प्राप्त करण्याचा प्रयत्न केला का ?

न्यायाधिकरणाने मुद्दा क्रमांक ८ (१), ८ (२) आणि ११ वर अपीलकर्त्याविरुद्ध निकाल दिला आणि त्यानंतर त्यांची निवड अवैध ठरवली.

त्यानंतर अपीलकर्त्याने हिमाचल प्रदेशच्या न्यायिक आयुक्तांकडे अपील केले, ज्यांनी ३१ जुलै १९५८ च्या त्यांच्या निर्णयाद्वारे मुद्दा क्रमांक ८(१) वरील न्यायाधिकरणाचा निष्कर्ष रद्दबद्दल ठरवला परंतु इतर दोन मुद्द्यांवर निष्कर्ष कायम ठेवले आणि अपीलकर्त्याची निवड अवैध असल्याचे घोषित केले. अपीलकर्ता त्या निर्णयाविरुद्ध अपील करताना विशेष अनुमतीने या न्यायालयात आला आहे. जे आधी सांगितले गेले त्यावरून दिसून येईल कि, फक्त तेच प्रश्न राहतात जे मुद्दे क्रमांक ८(२) द्वारे उपस्थित केलेले आहेत.

तथ्ये आता वादात नाहीत आणि तो खालीलप्रमाणे सांगता येतील : या मतदारसंघाची विभागणी ६०६ मतदान केंद्रांमध्ये करण्यात आली असून प्रत्येक मतदान

केंद्रासाठी तीन मतदान प्रतिनिधी नेमले जाऊ शकतात. अपीलकर्ता यांना अशा प्रकारे १८१८ मतदान प्रतिनिधी नेमण्याचा अधिकार होता. २८ एप्रिल १९५७ रोजी त्यांनी मतदान प्रतिनिधी नेमण्यासाठी अधिनियमाअंतर्गत तयार केलेल्या नियमावलीनुसार विहित केलेल्या अनेक अर्जांवर कोऱ्या स्वरूपात आणि कोणत्याही मतदान प्रतिनिधींचे नाव न ठेवता स्वाक्षरी केली, कारण मोठ्या संख्येने मतदान पाहता ते निर्णय घेऊ शकले नाही कि विविध मतदान केंद्रांवर त्यांचे मतदान प्रतिनिधी कोण असतील? त्यांनी हे प्रपत्र कल्याण सिंघ यांच्याकडे सुपूर्द केले ज्यांनी तीन फॉर्म काश्मीरा सिंग यांना दिले आणि त्यात "मतदान केंद्र क्रमांक १३, श्योपूर हे शब्द समाविष्ट होते : कश्मिरा सिंग यांनी २५ मे १९५७ रोजी , मतदानाच्या दिवशी यापैकी एका फॉर्ममध्ये मतदान प्रतिनिधी म्हणून अमरसिंग यांचे नाव भरले आणि मतदान केंद्र क्रमांक १३ वर अपीलकर्त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करण्यास सक्षम करण्यासाठी त्यांच्याकडे सुपूर्द केले. त्यानंतर अमरसिंग यांनी नियमानुसार अर्जावर सही केली आणि तो श्योपूर येथील मतदान केंद्र क्रमांक १३ येथील पीठासीन अधिकाऱ्यांकडे अर्ज दाखल केला आणि त्याच्या जोरावर त्या केंद्रावर सुमारे दोन तास अपीलकर्त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम केले, जेव्हा त्याला सशस्त्र दलाचा सदस्य असल्याच्या कारणास्तव आक्षेप घेण्यात आला, त्यांनी माघार घेतली आणि ते मतदान केंद्रातून बाहेर पडले. मतदानाच्या दिवशी अमरसिंह हे सशस्त्र दलाचे सदस्य होते, मात्र त्यावेळी अपीलकर्त्याला याची माहिती नव्हती. कल्याण सिंग आणि काश्मीरा सिंग यांनी जे काही केले ते अपीलकर्त्याच्या अधिकाराखाली केले. जोडलेल्या पुराव्यांच्या आधारे ही वस्तुस्थिती सिद्ध झाली असावी असे म्हणता येईल.

अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे उत्तर प्रदेशचे विद्वान महाधिवक्ता यांनी प्रथम असा युक्तिवाद करण्याचा प्रयत्न केला की अमर सिंह यांना खरोखरच अपीलकर्त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले गेले नव्हते. या अधिनियमाच्या कलम ४६ अन्वये मतदान प्रतिनिधी ची नेमणूक उमेदवार स्वत: किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीकडूनच करू शकतो आणि अमरसिंह यांना सापडलेल्या तथ्यांवर सद्या सांगितल्या जाणाऱ्या कारणास्तव निवडणूक प्रतिनिधीद्वारे किंवा अपीलकर्त्यांद्वारे निवडले गेले असे म्हटले जाऊ शकत नाही . त्यामुळे त्यांच्या म्हणण्यानुसार अमरसिंह यांना अपीलकर्त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले गेले नाही आणि म्हणूनच अमर सिंग यांची नेमणूक केल्याबद्दल त्यांच्याविरुद्धचा भ्रष्टाचाराचा आरोप अयशस्वी झाला पाहिजे.

प्रथम, आम्हाला असे दिसून येते की हा युक्तिवाद हा महाअधिवक्तासाठी उघड नाही. त्यांनी स्वत: विद्वान न्यायिक आयुक्तांसमोर अपीलकर्त्याची बाजू मांडली आणि तेथे त्यांनी कबूल केले की अपीलकर्त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून अमर सिंग यांच्या नियुक्तीच्या वस्तुस्थितीवर किंवा ग्राह्यतेवर त्यांना प्रश्न उपस्थित करता येणार नाही. आम्हाला असे वाटत नाही की अपीलकर्त्याला त्याच्या वकिलाने खालील न्यायालयात स्पष्टपणे दिलेली सवलत मागे घेण्याची परवानगी द्यावी; हा प्रकार. हे इतकेच अधिक आहे कारण सध्याचा युक्तिवाद न्यायाधिकरणासमोर असतानाही उपस्थित केलेला दिसत नाही. दुसरे म्हणजे आम्हाला असे दिसून येते कि ,वाद हा तथ्यहीन आहे. आम्ही गृहीत धरू कि या अधिनियमानुसार मतदान प्रतिनिधीची नेमणूक केवळ उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या

मतदान प्रतिनिधी द्वारे केली जाऊ शकते, इतर कोणत्याही प्रतिनिधींमार्फत काम करणाऱ्या उमेदवाराद्वारे नव्हे, हे विद्वान महाधिवक्ता यांचे म्हणणे बरोबर आहे. विद्वान महाधिवक्ता यांचे म्हणणे असे आहे कि सापडलेल्या कागदपत्रांवरून एकच निष्कर्ष निघतो की, अमरसिंह यांची नेमणूक अपीलकर्त्याने स्वत: केली नव्हती, तर त्यांच्या एका किंवा अन्य प्रतिनिधींद्वारे , म्हणजे कल्याण सिंह किंवा काश्मीरा सिंग यांनी केली होती आणि त्यापैकी कोणीही त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी नसल्यामुळे ही नियुक्ती अवैध होती. कल्याण सिंग किंवा काश्मिरो सिंग हे त्यांचे मतदान प्रतिनिधी नव्हते, यात वाद नाही; किंबहुना , असे दिसून येते कि अपीलकर्त्याचा कोणताही मतदान प्रतिनिधी नव्हता. तथापि, आमच्या मते, हे महत्वाचे नाही कारण सध्याचे प्रकरण कोणत्याही प्रतिनिधीद्वारे नियुक्तीचे नसून अपीलकर्त्याच्या स्वत: नियुक्तीचे प्रकरण आहे. आम्ही या मतावर आलो आहोत कारण येथे, अपीलकर्त्याने स्वाक्षरी केलेल्या दस्तऐवजाद्वारे नियुक्ती केली गेली होती. वस्तुस्थिती कि अपीलकर्त्याने स्वाक्षरी केल्यानंतर दुसऱ्या व्यक्तीने दस्तऐवजात मतदान प्रतिनिधीचे नाव लिहिले, हे त्या दस्तऐवजा अंतर्गत, अपीलकर्त्याचे प्रतिनिधी म्हणून काम करणाऱ्या दुसऱ्या व्यक्तीने केलेली नियुक्ती ठरत नाही . दस्तऐवजाच्या भाषेवर आणि दस्तावेजानुसार नियुक्ती ही इतर कोणत्याही मार्गाने केली गेली नव्हती असे सांगण्यात आले नाही. ती अपीलकर्त्याने स्वतः केलेली नियुक्ती होती . दुसऱ्या व्यक्तीने ज्याने दस्तऐवजात फक्त नाव लिहिले त्याला ते करण्याचा अधिकार होता.त्यांचा नियुक्ती करण्याचा कोणताही आशय नाही . त्याच्यासाठी काम करणाऱ्या अपीलकर्त्याच्या प्रतिनिधीने केलेली नियुक्ती म्हणून दस्तऐवज वाचणे अशक्य आहे. या प्रकरणाचे खरे मत

असे आहे की अपीलकर्त्याने स्वत: दस्तऐवजाने स्वतःसाठी मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले , ज्या व्यक्तीचे नाव दुसऱ्या व्यक्तीने त्याच्या अधिकाराने त्यामध्ये लिहिले आहे. त्यामुळे आमचे म्हणणे असे आहे कि अमरसिंह यांना अपीलकर्त्याने स्वत: आपला मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले होते. अशा प्रकारे विद्वान महाधिवक्त्यांच्या कलम ४६ च्या रचनेवरही ती योग्य नेमणूक होती .

त्यानंतर आम्ही याकडे येतो की अपीलकर्त्याने अमर सिंह या सशस्त्र दलातील सदस्याला आपला मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले आणि नंतर त्याने तसे काम केले. प्रश्न असा आहे की, हे अपीलकर्त्याने केलेले कृत्य भ्रष्ट कृत्य आहे का? उत्तरवादीचा युक्तिवाद जो खालील न्यायालयांनी मान्य केला आहे, तो असा आहे की अधिनियमाच्या कलम 123 (7) अंतर्गत ही भ्रष्ट प्रथा आहे. ती तरतूद समर्पक आहे आणि त्याचे स्पष्टीकरण या शब्दांत आहे -

कलम १२३. या अधिनियमाच्या उद्देशासाठी खालील गोष्टी भ्रष्ट प्रथा मानल्या जातील :-

....

....

(७) शासनाच्या सेवेत असलेल्या व खालीलपैकी कोणत्याही वर्गातील व्यक्तीकडून,त्या उमेदवाराच्या निवडीच्या संभाव्यतेच्या पूर्ततेसाठी, एखाद्या उमेदवाराद्वारे किंवा त्याच्या प्रतिनिधीद्वारे किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीद्वारे (मत

देण्याव्यतिरिक्त) कोणतीही मदत मिळविणे किंवा प्राप्त करणे किंवा प्रोत्साहित करणे किंवा मिळविण्याचा किंवा प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करणे, नामे :-

....

....

(सी) संघराज्याच्या सशस्त्र दलांचे सदस्य ;

स्पष्टीकरण:-

(१) ....

(२) वाक्खंड (७) च्या उद्देशासाठी एखादी व्यक्तीने एखाद्या उमेदवाराचा निवडणूक प्रतिनिधी किंवा मतदान प्रतिनिधी किंवा त्या उमेदवाराचा मतमोजणी प्रतिनिधी म्हणून काम केल्यास, त्याच व्यक्तीने त्या उमेदवाराच्या निवडीची शक्यता पुढे नेण्यास मदत केली असे मानण्यात येईल .

विद्वान महाधिवक्ता असा युक्तिवाद करतात की सैन्यदलाचा सदस्य म्हणून सरकारच्या सेवेत असलेल्या व्यक्तीकडून त्याच्या निवडीची शक्यता पुढे नेण्यासाठी दुसऱ्या उमेदवाराने कोणत्याही प्रकारची मदत मिळवणे किंवा प्राप्त करणे, भ्रष्ट प्रथा मानली जाणार नाही जोपर्यंत त्या उमेदवाराला ती व्यक्ती अशा सरकारी सेवेत आहे हे माहित नाही, तोपर्यंत. ते म्हणतात की, 'प्राप्त करणे किंवा मिळवणे' हे शब्द असे ज्ञान आयात करतात आणि "त्या उमेदवाराच्या निवडीच्या संभाव्यतेच्या पूर्ततेसाठी" या वाक्यातील आणि या शब्दातून या विषयाकडे पाहण्याच्या या दृष्टिकोनाला मोठी ताकद

मिळते. त्यांच्या मते, अशा माहितीशिवाय उमेदवाराने कोणतीही मदत प्राप्त केली किंवा मिळवली असे म्हणता येणार नाही, कारण जोपर्यंत तो तसे करीत आहे हे माहित असल्याशिवाय कोणीही एखादी वस्तू मिळवू किंवा खरेदी करू शकत नाही. त्यानंतर ते नमूद करतात की असे पुरावे आहेत की अपीलकर्त्याला किंवा कल्याण सिंग किंवा काश्मीरा सिंग यांना अमर सिंग सशस्त्र दलाचे सदस्य होते हे माहित नव्हते. त्यामुळे ते म्हणतात की, अशा माहितीच्या अभावी अपीलकर्त्याने आपल्या निवडीची शक्यता पुढे नेण्यासाठी सशस्त्र दलाच्या एखाद्या सदस्याची मदत प्राप्त केली किंवा मिळवली असे म्हणता येणार नाही.

हे खरे आहे कि , अमरसिंग यांच्या नियुक्तीच्या तारखेस , अपीलकर्त्याला, कल्याण सिंग यांना किंवा काश्मीरा सिंग यांनाही माहित नव्हते कि ते सैन्यदलाचे सदस्य होते . पण आता विद्वान महाधिवक्त्यांनी उपस्थित केलेला मुद्दा आमच्या मते काही कमी विसंगत नाही. आम्ही आधीच ठरवून दिलेल्या कलमातील दुसऱ्या स्पष्टीकरणातील तरतुदींकडे दुर्लक्ष करते. त्या स्पष्टीकरणानुसार जर एखादी व्यक्ती एखाद्या उमेदवाराची मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करत असेल तर ते अधिक न होता, असे म्हटले पाहिजे कि, त्याने उमेदवाराच्या निवडीची शक्यता पुढे नेण्यास मदत केली. म्हणूनच सध्याच्या प्रकरणात असे म्हणावे लागेल की अपीलकर्त्याचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करणारे अमर सिंग यांनी त्यांच्या निवडीची शक्यता पुढे नेण्यास मदत केली. आता अधिनियमातील तरतुदींनुसार उमेदवाराची नेमणूक झाल्याशिवाय त्याचे मतदान प्रतिनिधी

म्हणून कोणीही काम करू शकत नाही. आम्ही यापूर्वीच म्हटले आहे की अपीलकर्ता यांनी स्वत: अमरसिंग यांना आपला मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले होते. अपीलकर्त्याने निवडणुकीच्या संभाव्यतेसाठी श्री हिरासिंग अमरसिंग यांची मदत प्राप्त केली आणि मिळवली . अशा प्रकारे कलमाच्या सर्व आवश्यकता पूर्ण केल्या जातात आणि म्हणूनच अपीलकर्त्याने अशा प्रकारे तयार केलेली भ्रष्ट प्रथा आहे असे मानले पाहिजे. या कलमासाठी फक्त निवडणूक पुढे नेण्यासाठी मदत घेतली जाईल, एवढीच आवश्यकता आहे. जेथे हे स्पष्टीकरण सध्याच्या प्रकरणाप्रमाणे लागू होते, जर एखाद्या उमेदवाराने मतदान प्रतिनिधी म्हणून काम करण्यासाठी एखाद्या व्यक्तीची नेमणूक केली असेल आणि त्यानुसार त्याने तसे काम केले असेल, तर एक वैधानिक अनुमान उद्भवते की उमेदवाराने अशा प्रकारे त्याच्या निवडीच्या संभाव्यतेसाठी त्या व्यक्तीची मदत मिळवली आणि याची पर्वा न करता अशी मदत घेण्याचा त्याचा हेतू होता की नव्हता. खरे तर, उत्तरवादीची बाजू मांडणारे श्री. अचरू राम यांनी सांगितल्याप्रमाणे, स्पष्टीकरणावरून स्पष्टपणे दिसून येते की उमेदवाराचा हेतू असंबद्ध आहे, कारण, जेव्हा एखाद्या उमेदवाराने आपला मतमोजणी प्रतिनिधी म्हणून काम करण्यासाठी दुसरी व्यक्ती प्राप्त केली तेव्हाही असा अंदाज निर्माण होतो आणि ही कल्पना करणे अत्यंत चुकीचे आहे कि मतमोजणी प्रतिनिधींच्या नियुक्तीमुळे कोणत्याही निवडणुकीची शक्यता वाढू शकते. कारण मतमोजणी प्रतिनिधी मतदान संपल्यानंतर आणि आधीच मिळालेल्या मतांची मोजणी झाल्यावरच काम करतो. त्यामुळे असे दिसून येते कि सध्याच्या प्रकरणाप्रमाणे स्पष्टीकरणाच्या कक्षेत येणाऱ्या मतदान प्रतिनिधीच्या नेमणुकीच्या बाबतीत मदत मिळविण्याचा उमेदवाराचा हेतू असंबद्ध

आहे . तसे असेल, तर ज्या व्यक्तीची मतदान प्रतिनिधी म्हणून त्याने सेवा घेतली आहे, ती व्यक्ती सैन्यदलाची सदस्य आहे की अन्य विशिष्ट वर्गातील सरकारी नोकरांपैकी कोणी आहे, याचे ज्ञानही तितकेच असंबद्ध आहे, हे स्पष्ट होते. त्यामुळे विद्वान महाधिवक्तांचा युक्तिवाद फोल ठरला पाहिजे, असे आम्हाला वाटते.

आम्ही आत्ताच जे बोललो आहोत ते विद्वान महाअधिवक्त्यांच्या दुसऱ्या युक्तिवादाचाही निपटारा करते, ते म्हणजे, भ्रष्ट प्रथा ही गुन्हेगारी कृत्याच्या स्वरूपाची आहे आणि म्हणूनच मेन्स रिया किंवा गुन्हेगारी हेतू सिद्ध झाल्याशिवाय ती स्थापित होऊ शकत नाही आणि अपीलकर्त्याने भ्रष्टाचार केला असे म्हणता येणार नाही कारण त्याला अमर सिंग ला त्याचा मतदान प्रतिनिधी नेमण्यात त्याचा कोणताही गुन्हेगारी हेतू नव्हता कारण त्यांना माहित नव्हते की अमर सिंह हे सशस्त्र दलाचे सदस्य होते. या मुद्द्यावर आम्हाला निवडणूक कायद्यावरील इंग्रजी पाठ्यपुस्तकांतील काही उताऱ्यांचा संदर्भ देण्यात आले आहेत, ज्याचा संदर्भ घेणे पुरेसे आहे. सर्व राज्यासाठी कायदा बऱ्याच प्रमाणात समान शब्दांत आहे. स्कोफिल्डच्या संसदीय निवडणूक त्यापैकी एक मेंटरी इलेक्शन्स, दुसरी आवृत्ती, जे एक पाठ्यपुस्तक आहे त्याचा आम्ही संदर्भ घेतला आहे, ते पृष्ठ ४०२ वर नमूद केले आहे.

भ्रष्ट आणि बेकायदेशीर प्रथा यात प्राथमिक फरक आहे. आधीचे प्रस्थापित करण्यासाठी हे दर्शविणे आवश्यक आहे की एक भ्रष्ट हेतू अस्तित्वात आहे. भ्रष्ट आचरण ही एक अशी गोष्ट आहे जी मनाला सोबत घेऊन जाते, तर बेकायदेशीर प्रथा ही अशी गोष्ट

आहे जी कायद्याने रोखण्याचा निर्धार केला आहे, मग ती प्रामाणिकपणे किंवा अप्रामाणिकपणे केली आहे का ?

अशा प्रकारे तयार केलेले मत निवडणुकीच्या इंग्रजी कायद्यावर आधारित आहे आणि त्याचा आम्हाला काहीच उपयोग होत नाही. ते विशिष्ट इंग्रजी कायदे आणि त्यात वापरल्या जाणाऱ्या भाषेवर आधारित आहे.हे आम्ही आधीच दाखवून दिले आहे कि , किमान अशा प्रकारच्या भ्रष्ट प्रथेच्या बाबतीत आमचा कायदा हेतूच्या कोणत्याही प्रश्नाशी संबंधित नाही. श्री. अचरू राम यांनी आपल्या नेहमीच्या कामांसह ,अपीलकर्त्याच्या वकिलांनी पाठ्यपुस्तकात नमूद केलेले कायद्याचे विधान ज्या इंग्रजी कायद्यांवर आधारित होते ते आम्हाला उपलब्ध करून दिले आणि निदर्शनास आणून दिले की या अधिनियमानुसार भ्रष्ट प्रथा भ्रष्ट पणे केल्या पाहिजेत आणि भ्रष्ट प्रथा नेहमीच गुन्हा म्हणून दंडनीय केलय जातो. हे येथे नमूद करणे उपयुक्त ठरेल, आपल्या कायद्यातील संबंधित तरतुदींमध्ये १९५६ मध्ये सुधारणा करण्यात आली आणि त्यामुळे बेकायदेशीर आणि भ्रष्ट प्रथांमधील भेद दूर झाला आहे. किंबहुना आपल्याकडे आता केवळ भ्रष्टाचारी प्रथा आहेत, बेकायदेशीर प्रथा नाहीत. सध्याचे प्रकरण सुधारित कायद्यानुसार चालते, याकडे लक्ष वेधले जाऊ शकते. या प्रकरणात उमेदवाराचा गुन्हेगारी वृत्ती, हेतू किंवा माहितीचा प्रश्नच उद्भवत नाही.

त्यामुळे, आम्ही, या निष्कर्षाप्रत आलो आहोत कि, अपीलकर्ता यांनी अमर सिंग , सशस्त्र दलाचे सदस्य भ्रष्ट प्रथेचे अपराधी होते. याला त्यांचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून

नियुक्त केले ज्याद्वारे त्याला सक्षम केले गेले आणि त्याने वरीलप्रमाणे काम केले यावरून अपीलकर्ता भ्रष्ट प्रथेचे अपराधी होते. परिणामी अपीलकर्त्याची निवड आमच्या मते योग्यरीत्या निरर्थक ठरविण्यात आली होती.

त्यामुळे खर्चासह अपील फेटाळण्यात आले आहे.

अपील फेटाळले .

———

<u>अस्वीकरण</u>

या न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-x